

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF NATIONAL ECONOMY

УДК 656.615.003

Мінакова С.М.

д.е.н., професор,
головний науковий співробітник відділу
макроекономіки та державного
управління
Причорноморський науково-дослідний
інститут економіки та інновацій

Minakova Svitlana

Black Sea Research Institute of Economy
and Innovation

Стаття присвячена дослідженню тенденцій розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств України. Зазначені негативні тенденції та бар'єри інноваційного розвитку, можливі шляхи їх подолання. Інтенсивність та результативність взаємозв'язку між наукою та промисловістю неможливо досліджувати без аналізу стану, як окремих суб'єктів процесу взаємодії, так і обставин, в яких відбувається процес. Взаємодія між наукою та промисловістю не може бути відокремлена від загальної економічної ситуації, від державної політики щодо розвитку інноваційної та науково-технологічної діяльності промисловості, а також науки. Забезпечення сталого інноваційного розвитку можливе лише при створенні виробничо-технологічних систем нового технологічного укладу, їх ріст у поєднанні із модернізацією суміжних виробництв. Розгляд та дослідження даних питань представлено у статті.

Ключові слова: інновація, інноваційна активність, інноваційна діяльність, інноваційна продукція, національна економіка, бар'єри інноваційного розвитку.

Стаття посвящена исследованию тенденций развития инновационной деятельно-

сти промышленных предприятий Украины. Указаны негативные тенденции и барьеры инновационного развития, возможные пути их преодоления. Интенсивность и результативность взаимосвязи между наукой и промышленностью невозможно исследовать без анализа состояния, как отдельных субъектов процесса взаимодействия, так и обстоятельств, в которых происходит процесс. Взаимодействие между наукой и промышленностью не может быть отделено от общей экономической ситуации, от государственной политики по развитию инновационной и научно-технологической деятельности промышленности, а также науки. Обеспечение устойчивого инновационного развития возможно лишь при создании производственно-технологических систем нового технологического уклада, их рост в сочетании с модернизацией смежных производств. Рассмотрение и исследование данных вопросов представлено в статье.

Ключевые слова: инновация, инновационная активность, инновационная деятельность, инновационная продукция, национальная экономика, барьеры инновационного развития.

Development of innovative activity in industry is impossible without active introduction of innovative measures directly at each industrial enterprise. At the same time, the implementation of the innovation policy at the microeconomic level requires the creation of a developed mechanism for managing the innovative development of enterprises, which covers all areas of industrial, commercial, research, supply activities of the economic entity. The technological innovation of industrial production has the most significant impact, since it provides the potential for industrial growth in terms of innovative impact both on its own production and on the economy of other industries. Research and analysis of tendencies of innovative activity of industrial enterprises of our country. Identification of the main directions of innovative development of industrial enterprises and further directions of its improvement. About 1208 organizations perform scientific and technical works in Ukraine. The increase in their number was observed until 2005, after which it decreased significantly. The increase in the number of research organizations and higher educational establishments and, conversely, the number of design organizations, research plants, design and search organizations, research and design units in industrial enterprises, is also diminishing the weak innovative development of industrial enterprises. This has a negative impact on the potential of scientific developments to materialize, indicating a deterioration in the readiness of the scientific sector to accompany innovation throughout its lifecycle. The most negative impact in this respect was the elimination of many experimental and experimental bases, research facilities in the NAS of Ukraine, higher education, industry, carried out in the first years of privatization. Economic growth of innovative type for industrial enterprises in the conditions of national economy requires comprehensive solution of tasks of formation of technological, institutional and organizational structures that will be able to combine all necessary components in the general process of creation of new technological structure, to provide prerequisites for modernization and increase of efficiency of national economy, in including industrial production. Ensuring sustainable innovative development is possible only when creating production and technological systems of a new technological structure, their growth in combination with the modernization of related industries.

Key words: innovation, innovative activity, innovative products, national economy, barriers to innovation.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку України подальші перспективи пов'язуються з високотехнологічними й конкурентоспроможними промисловими підприємствами, господарська діяльність яких створювала б синергетичний ефект для національної економічної системи. Даний ефект можливий лише завдяки інноваційному розвитку промислових підприємств, які складають основу конкурентоспроможності та експортного потенціалу національної економіки. Процеси глобалізації та інтеграції світової економіки вимагають від сучасних українських промислових підприємств відповідних технічних, економічних, соціальних та інноваційних загаль-

ноприйнятих стандартів.

Розвиток інноваційної діяльності в промисловості неможливий без активного впровадження інноваційних заходів безпосередньо на кожному промисловому підприємстві. У той же час, реалізація інноваційної політики на мікроекономічному рівні потребує створення розвинутого механізму управління інноваційним розвитком підприємств, який охоплює всі напрями виробничої, комерційної, науково-дослідної, постачальницької діяльності господарського суб'єкта. Найвагомий вплив має технологічна інноваційність промислового виробництва, оскільки забезпечує потенційно можливе зростання промисловості щодо іннова-

ційного впливу як на власне виробництво, так і економіку інших галузей.

Для реалізації стратегії економічного зростання промислового виробництва є необхідність постійного розвитку високотехнологічних виробництв, спроможних виробляти наукоємну продукцію. Відповідно формування експортного потенціалу промислового виробництва, підвищення розвитку технологічного рівня підприємств, що відбувається завдяки впровадження у виробництво вітчизняним і світовим науково-технічним досягненням.

Тому постає гостра необхідність у дослідженні нових теоретичних і практичних підходів до управління інноваційним розвитком промислових підприємств, а також формування і розвиток технологічної конкурентоспроможності підприємств посилили інтерес до удосконалення досвіду в цій галузі інноваційного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням проблематики інноваційного розвитку галузей народного господарства України зокрема промисловості займалися такі вітчизняні учені, як О.І. Амоша, І.П. Булеєв, Б.В. Буркинський, І.О. Іртищева, В.М. Геєць, С.Ю. Глазєв, О.А. Біловодська, В.М. Данілішин, В.І. Дубницький, В.І. Захарченко, С.М. Ілляшенко, С.Д. Ільєнкова, М.П. Денисенко, М.М. Меркулов, Л.М. Таранюк, Н.С. Ілляшенко, Р.А. Фатхутдінов, Л.І. Федулова, Д.М. Черваньов, Н.І. Чухрай, А.І. Яковлев, а також зарубіжні – І. Ансофф, К. Кристенсен, Г. Мінтцберг, М.Е. Рейнор, Б. Санто, Б. Твісс, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Д.А. Новіков, А.А. Іващенко та ін.

Постановка завдання. Дослідження та аналіз тенденцій інноваційної діяльності промислових підприємств нашої держави. Виявлення основних напрямів інноваційного розвитку промислових підприємств та подальших напрямів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Україна володіє високим потенціалом розвитку промисловості, в межах кожного окремого регіону і країни в цілому. Це пов'язано зі значними сировинними ресурсами, розвинутим паливно-енергетичним комплексом та транспортною структурою, розвиненою виробничою та науково-технічною базою, значний кадровий потенціал.

Відповідно до цього інноваційна діяльність у промисловості повинна бути спрямована на вирішення таких завдань, як забезпечення економічного розвитку промислових підприємств на основі раціонального використання їхнього потенціалу, відтворення ресурсів та охорони природного середовища; розв'язання міжгалузевих науково-технічних та управлінсько-організаційних проблем, підвищення технологічного та інформаційного рівня всіх сфер господарської діяльності з метою виробництва конкурентоспроможної промислової продукції.

Інтенсивність та результативність взаємозв'язку між наукою та промисловістю неможливо досліджувати без аналізу стану як окремих суб'єктів процесу взаємодії, так і обставин, в яких відбувається процес. Взаємодія між наукою та промисловістю не може бути відокремлена від загальної економічної ситуації, від державної політики щодо розвитку інноваційної та науково-технологічної діяльності промисловості та науки.

Україна належить до числа країн з розвинутою індустріальною базою і достатньо високим ресурсним потенціалом. Проте, у структурі національної економіки переважають галузі, які добувають сировину або випускають продукцію з низьким ступенем обробки для експорту, завантаження потужностей яких залежить від попиту на зовнішньому ринку. Багато підприємств інших галузей не витримують конкуренції навіть на внутрішньому ринку.

За підсумками 2018 року обсяги виробництва промислової продукції в Україні скоротилися на 1,8%, проти зростання на 7,6% у 2017 році [1].

Зважаючи на значну експортоорієнтованість вітчизняного виробництва, обмеженість доступу до кредитних ресурсів та значне підвищення вартості енергоносіїв, протягом 2018 року на розвиток промисловості негативно впливала несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, яка характеризується зменшенням попиту та зниження цін на українські товари на зовнішньому ринку, що спричинило погіршення фінансово-економічного становища промислових підприємств і, як наслідок, призвело до зниження темпів промислового виробництва в цілому по Україні.

Вітчизняний ГМК характеризується високим рівнем зносу основних фондів, який в середньому складає 70%, а також використанням застарілих ресурсо- та енерговитратних технологій. В структурі виробництва на вітчизняних металургійних підприємствах основну частину займає ординарний металопрокат рядових марок сталі. ГМК є експортоорієнтованою галуззю – близько 80% продукції спрямовується на експорт, однак негативним фактором є те, що спрямованість експорту має сировинний характер. Підприємствами гірничо-металургійного комплексу, за рахунок проведення експортних операцій, забезпечується 40% валютних надходжень в країну.

Металургійне виробництво і виробництво готових металевих виробів є однією з основних складових гірничо-металургійного комплексу країни. На підприємствах металургійної галузі зайнято 323 тис. працівників (11,7% загальної кількості працюючих у промисловості) [2]. Обсяг реалізованої продукції у металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів складає близько 18,1% загального обсягу по промисловості. Галуззю споживається 32% електроенергії загальнопромислового

рівня, 25% природного газу, 10% нафти і нафтопродуктів. На металургійне виробництво припадає 20% вантажних залізничних перевезень. Енергоємність галузі на 30% перевищує світові аналоги [4].

Недостатня розвиненість внутрішнього ринку металопрокату та висока частка експорту продукції ГМК формує серйозні ризики залежності національної металургії від зовнішньої кон'юнктури.

На підприємства хімічної та нафтохімічної промисловості припадає близько 6,7% загального обсягу реалізованої продукції по промисловості.

Легка промисловість – багатогалузевий комплекс народного господарства, включає 17 підгалузей, що виготовляють широкий спектр товарів. На підприємства легкої промисловості припадає 0,7% загального обсягу реалізованої продукції по промисловості. Легка промисловість найбільше постраждала від експансії імпорту, зокрема дешевого одягу та взуття, здебільшого з азійських країн. Частка вітчизняної продукції на внутрішньому ринку складає близько 20%.

Питома вага продукції, що вироблена на основі нових технологій, у 2018 р. становила у машинобудуванні 26,5% (при цьому частка приросту прибутку в результаті впровадження інновацій у загальному зростанні прибутку дорівнювала лише 11,3%). Не поліпшується ситуація у галузях металургії (відповідно 22% і 8,4%), хімічній промисловості (20% і 8,4%), на підприємствах харчової і легкої промисловості [5, с. 3].

Першочерговим етапом визначення відповідності інновацій є необхідність проведення аналізу стану інноваційності діяльності підприємств України.

За даними міжнародної школи *INSEAD* та Всесвітньої організації інтелектуальної власності у 2018 році у рейтингу з 141 країни за індексом інновації Україна займає 63-тє місце [6, с. 128].

В Україні спостерігається тенденція до скорочення наукових та науково-технічних працівників, кількість яких у 2018 р. порівняно з 1990 р. знизилася майже в 3,7 рази, і на тисячу зайнятого населення припадає 4,2 осіб наукових кадрів. При цьому зменшилася частка найбільш активної вікової групи науковців (30-50 років). У той же час у розвинутих країнах кількість наукових працівників збільшується в середньому на 2,5-3 % щорічно. Різке погіршення фінансування наукової сфери в Україні в 90-і роки змусило науковців займатись іншими видами діяльності. До того ж, з року в рік за межі України емігрує в середньому близько 50 тис. дипломованих фахівців, причетних до інноваційної діяльності. Зменшення висококваліфікованих наукових кадрів відповідно зменшує можливості виробляти нові знання [5, с. 79].

Наукові та науково-технічні роботи в Україні виконують близько 1208 організацій. Зростання їхньої кількості спостерігалось до 2005 р., після чого вона значно зменшилася. Зростання кількості

науково-дослідних організацій та вищих навчальних закладів і, навпаки, зменшується кількість конструкторських організацій, дослідних заводів, проектних та проектно-пошукових організацій, науково-дослідних та конструкторських підрозділів на промислових підприємствах, також впливає на слабкий інноваційний розвиток промислових підприємств. Це негативно позначається на можливостях матеріалізації наукових розробок, свідчить про погіршення готовності наукового сектора до супроводу інновації протягом усього її життєвого циклу. Найбільший негативний вплив у цьому відношенні відіграла ліквідація багатьох дослідно-експериментальних баз, дослідних виробництв в системі НАН України, вищої школи, галузевої сфери, здійснена в перші роки приватизації.

Також слід зазначити, що основна маса витрат на інноваційну діяльність припадає у рівній мірі на дослідження і розробки, а також на придбання обладнання та програмного забезпечення. Обладнання, що закуповують підприємства є в основному зарубіжного виробництва і не завжди нового у більшості було уже у використанні. Даний факт також не сприяє зміцненню конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках [3, с. 21].

Незважаючи на деяке відновлення промислового виробництва після світової кризи частка реалізованої інноваційної продукції у структурі промисловості має стійку тенденцію до зниження, що означає фактичне скорочення виробництва інноваційної продукції.

Серед найголовніших причин негативних тенденцій у цій сфері є тривалий спад промислового виробництва, відсутність фінансових ресурсів на інновації при цьому з дорожчання кредитів, розукрупнення підприємств в процесі приватизації, що в більшості випадках супроводжувалося руйнуванням інноваційної інфраструктури, незацікавленість нових власників підприємств, в тому числі іноземних, у необхідності впровадження інновацій, які приводять до поліпшення конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світових ринках.

Основними бар'єрами інноваційного розвитку промислових підприємств України є:

- технологічна структура промисловості України не відповідає сучасним світовим вимогам та недостатньою орієнтована на виробництво продукції кінцевого споживання;

- значне відставання від розвинених країн за темпами технічного переоснащення, модернізації та реконструкції діючих промислових підприємств;

- дві третини загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси, тобто продукцію з високою енерго- та матеріаломісткістю та низькою ефективністю для забезпечення валової доданої вартості, що не відповідає сучасному світовому рівню галузевої структури промислового

виробництва і є дуже вразливою при майже повній залежності від імпорту енергоресурсів;

– недостатньо широкий номенклатурний та асортиментний склад металопродукції, що призводить до зниження рівня конкурентоспроможності, втрати переваг на світовому та внутрішньому ринках;

– утрата значної частки вітчизняного науково-технічного потенціалу;

– відсутність виробництва вітчизняного технологічного устаткування, здатного забезпечити виробництво конкурентної продукції.

Ще однією із причин відставання технологічного розвитку сучасних промислових підприємств є фінансування інноваційних розробок. Основним джерелом коштів на інноваційну діяльність є власні кошти підприємств (70-80% у структурі витрат), причому частка витрат на дослідження та розробки за рахунок власних коштів сягає 90%. Виходячи з цього, одним із напрямів стимулювання технологічного розвитку промисловості повинно стати збільшення фінансування (як прямого, так і непрямого) з боку державних коштів.

Висновки з проведеного дослідження. Економічне зростання інноваційного типу для промислових підприємств в умовах національної економіки вимагає усебічного вирішення завдань формування технологічної, інституціональної та організаційної структур, що зможуть об'єднати всі необхідні складові у загальний процес створення нового технологічного укладу, забезпечити передумови для модернізації та підвищення ефективності національного господарства, у тому числі промислового виробництва. Забезпечення сталого інноваційного розвитку можливе лише при створенні виробничо-технологічних систем нового технологічного укладу, їх ріст у поєднанні з модернізацією суміжних виробництв.

Поєднання наукового потенціалу країни з її виробничими можливостями призведе до нагромадження науково-виробничого потенціалу; створення конкурентоспроможної промислової продукції; імпорту необхідних технологій; активізації системи підготовки кадрів необхідної кваліфікації та наукового рівня; забезпечення сприятливого інвестиційного клімату в державі; створення системи нового технологічного укладу складових господарського механізму промислових підприємств для стимулювання розширення виробництв нової високотехнологічної продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соціально-економічний розвиток України за 2018 рік. Державний комітет статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/so_ek_r_u/soekru_u/soekru_12_12.zip (дата звернення: 23.07.2019).
2. Шепеленко О.В. Інноваційні засади технологічних змін в економіці України. Сталий розвиток економіки. 2018. № 6. С. 3–6.
3. Иртышева И.А., Минакова С.М. Инновационное развитие логистической инфраструктуры в условиях глобализации. Современный научный вестник: Научно-теоретический и практический журнал. Серия: Экономические науки. Вып. 36 (232). Белгород: Руснаучкнига, 2014. с. 20 – 23.
4. Шипуліна Ю. С. Сучасні підходи до інтенсифікації інноваційного розвитку промислових підприємств: теоретичний огляд. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2019. № 3. С. 128 – 140.
5. Полковниченко С.О., Левківський О.В., Левківський В.В. Оцінка інноваційного розвитку економіки України. Науковий вісник ЧДІЕУ. 2019. № 2 (14). С. 78–87.
6. Наука та інновації. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.07.2019).

REFERENCES:

1. Social'no-ekonomichnij rozvitok Ukraini za 2018 rik [Elektronij resurs]. Derzhavnij komitet statistiki Ukraini. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/so_ek_r_u/soekru_u/soekru_12_12.zip (accessed 23 July 2019).
2. Shepelenko O. V. (2018) Innovacijni zasady tehnologichnix zmin v ekonomici Ukraini. Stalij rozvitok ekonomiki. no. 6, pp. 3-6.
3. Irty'shheva I. A., Minakova S. M. (2014) Innovacionnoe razvitie logisticheskoy infrastruktury' v usloviyax globalizacii. Sovremenny'j nauchny'j vestnik: Nauchno-teoreticheskij i prakticheskij zhurnal. Seriya: E'konomicheskie nauki. vol. 36 (232). Belgorod: Rusnauchkniga, pp. 20-23.
4. Shipulina Yu. S. (2019) Suchasni pidxodi do intensifikacii innovacijnogo rozvitku promislovix pidpriemstv: teoretichnij oglyad. Marketing i menedzhment innovacij. no. 3, pp. 128–140.
5. Polkovnichenko S. O., Levkivs'kij O. V., Levkivs'kij V. V. (2019) Ocinka innovacijnogo rozvitku ekonomiki Ukraini. Naukovij visnik ChDIEU. no. 2 (14), pp. 78–87.
6. Nauka ta innovacii. Oficijnij veb-sajt Derzhavnoi sluzhbi statistiki Ukraini Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 23 July 2019).